

**West-Friese
Archeologische
Notities 34**

Bouwhistorische opname van stolp- boerderij Brakestein op Texel

D.M. Duijn

**Bouwhistorische opname van stolpboerderij
Brakestein op Texel**

D.M. Duijn

Colofon

West-Friese Archeologische Notities 34

Titel	Bouwhistorische opname van stolpboerderij Brakestein op Texel
Auteur	D.M. Duijn (KNA-archeoloog en boerderij-onderzoeker, Archeologie West-Friesland)
Redactie	W. Eelman
Veldwerk	D.M. Duijn
Afbeeldingen	D.M. Duijn
Opmaak	D.M. Duijn

© Archeologie West-Friesland 2018

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Administratieve gegevens

Onderzoeksgegevens

Locatie	Skillepaadje 18a, Oudeschild, gemeente Texel
Projectvoorbereidingsnummer	18061
Type onderzoek	Bouwhistorische opname
Centrale coördinaten	x: 117.654 y: 561.579
Datum rapportage	6 juni 2018
Datum onderzoek	16 mei 2018

Opdrachtgever

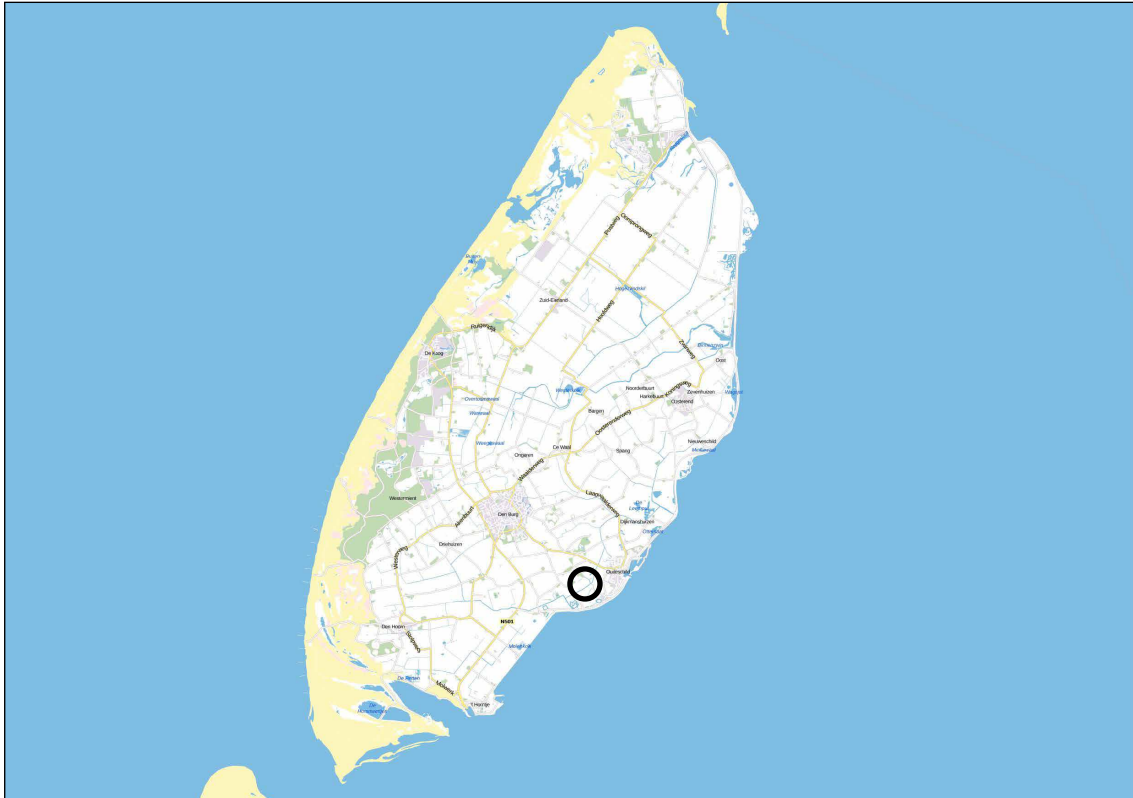
Opdrachtgever	Gemeente Texel
Contactpersoon	G. van Essen
Adres	Emmalaan 15
Postcode en plaats	1791 AT Den Burg

Opdrachtnemer/uitvoerder

Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Auteur(s)/deskundige(n)	D.M. Duijn
Adres	Nieuwe Steen 1
Postcode en plaats	1625 HV Hoorn

Inhoud

1. Inleiding	7
2. Gegevens uit het kadaster	7
3. Bouwhistorische opname	9
3.1 Exterieur	9
3.2 Interieur	14
3.3 Vierkant	27
4. Literatuur	34
Plattegrond: situatie rond 1900	35
Plattegrond: situatie in 2018	36
Plattegrond: positie telmerken	37

Afbeelding 1a. De locatie van het plangebied binnen de gemeente Texel (zwarte cirkel).

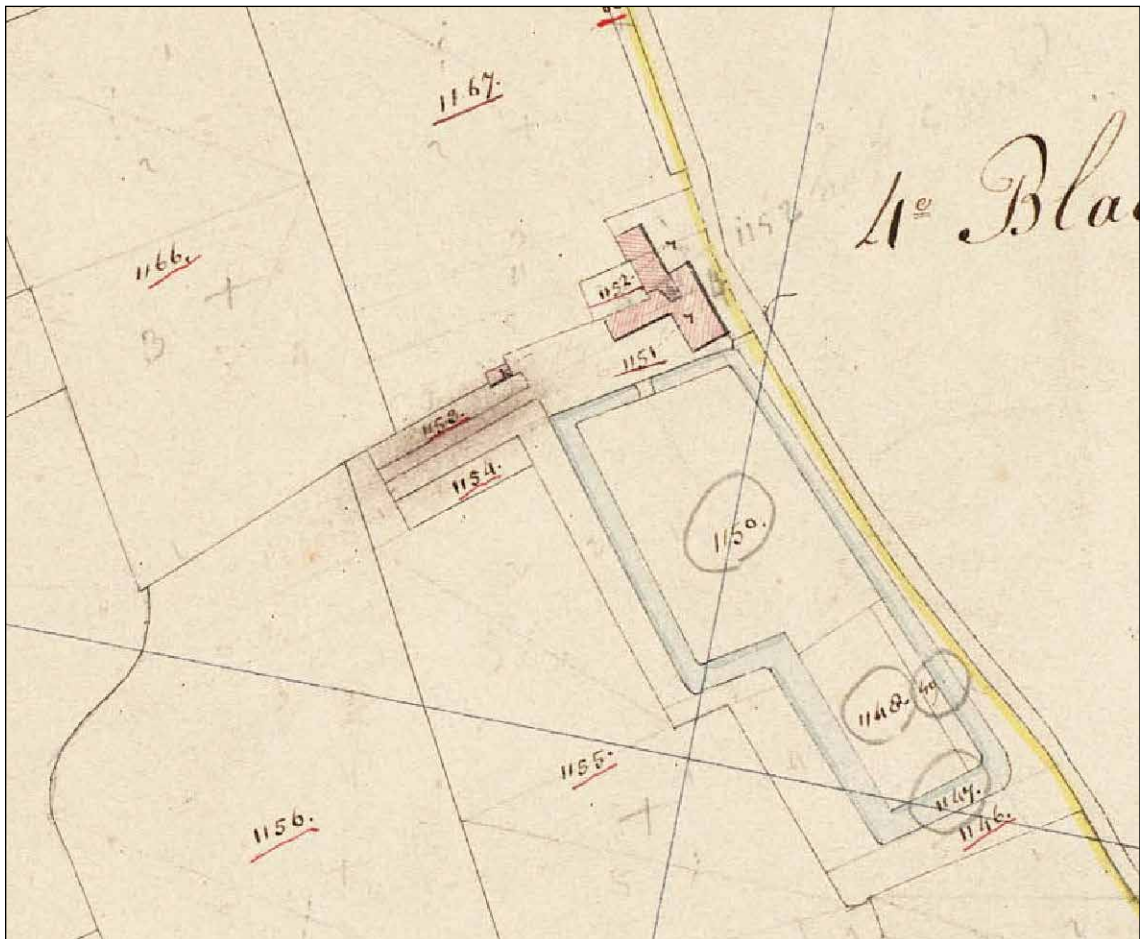
Afbeelding 1b. De stolpboerderij (rode cirkel) een luchtfoto.

1. Inleiding

Aan het Skillepaadje 18 op Texel bevindt zich het bekende complex Brakestein, waarvan de geschiedenis teruggaat tot de 17de eeuw (afb. 1). Brakestein bestaat uit een woonhuis langs het Skillepaadje en een schuin daarachter gelegen stolpboerderij. Beide zijn gemeentelijk monument. In het kader van restauratie en herontwikkeling van de stolpboerderij vond in mei 2018 een bouwhistorische opname van het gebouw plaats.

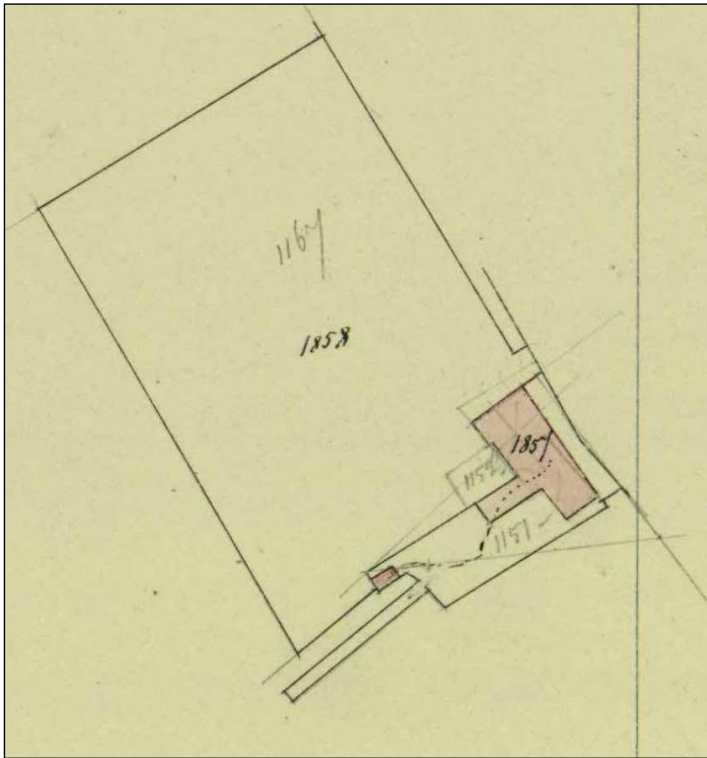
2. Gegevens uit het kadaster

Op de eerste kadastrale kaart uit 1828 is het buitenhuis Brakestein zichtbaar (afb. 2). Het complex bestond in deze tijd uit een groot rechthoekig woonhuis met langwerpige aanbouw aan de achterkant en een wagenschuur aan de noordzijde. Van het complex bestaan twee afbeeldingen, gemaakt rond 1814 en in 1848.¹ Uit het kadaster blijkt dat in 1876 een vergroting van de wagenschuur plaatsvond (afb. 3). In 1893 wordt melding gemaakt van 'herbouw'. Uit de hulpkaart blijkt dat het oude complex is afgebroken en een nieuw woonhuis met stolpboerderij is gebouwd (afb. 4). Dit betekent dat de stolp in 1893 is gebouwd.

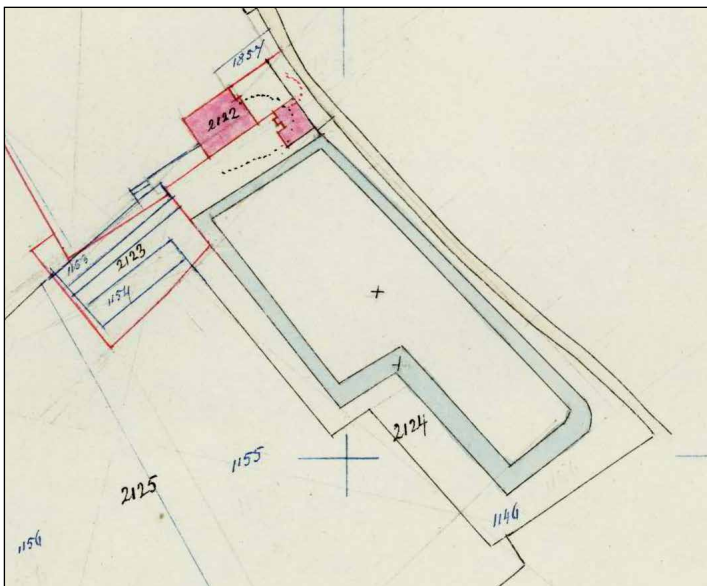

Afbeelding 2. Brakestein op de eerste kadastrale kaart uit 1828.

¹ Eelman 2010, 219, 302.

Afbeelding 3. Brakestein op de hulpkaart van 1876.

Afbeelding 4. Brakestein op de hulpkaart van 1893.

3. Bouwhistorische opname

Op 16 mei 2018 vond een bouwhistorische opname van het de stolpboerderij uit 1893 plaats. Hierbij is de boerderij gefotografeerd, opgemeten en beschreven. De voorkant van de stolp (de zijde van het Skillepaadje) is in onderstaande rapportage aangehouden als het noorden.

3.1 Exterieur

Alle gevels van de stolpboerderij zijn gemaakt van gele bakstenen (formaat 18/18,5x8,5x4 cm). Dit zijn de originele gevels zoals zij in 1893 zijn opgetrokken. De bakstenen zijn waarschijnlijk gemaakt in Friesland. De gevels zijn steens dik en gemetseld in kruisverband. Bij de noord-, oost- en westgevel is een goot van pvc aanwezig. Dit is uiteraard niet origineel. Op een oude foto uit circa 1945 lijkt de westgevel te zijn voorzien van een goot met houten gootklossen (afb. 5). In de noord-, oost- en zuidgevel zijn bovenin de gevel ijzeren muurankers aanwezig voor de bevestiging van de zolderbalken aan de gevels. Aan de westzijde bevindt zich geen zolder, waardoor zij hier afwezig zijn.

Afbeelding 5. Foto van de stolpboerderij, genomen rond 1945. Collectie Noord-Hollands Archief.

De onderste helft van de kap van de boerderij is bekleed met rode ongeglazuurde golfpannen. Daarboven bevindt zich riet. Op de langgerekte nok liggen nokvorsten. De hoogte van de nok is circa 10,5 meter.

In de voorgevel (noordgevel) bevindt zich één origineel halffrond stalraam van gietijzer (78 bij 41 cm) met rondom een wit geverfde rand (afb. 6). Het is onzeker of de witte rand al bij de bouw is aangebracht of pas in de 20ste eeuw. In het midden van de gevel zit een deur met bovenlicht, de hoeken van het kozijn zijn afgewerkt met een kraaltje (ronde versiering). Tussen de wagendeuren en de loopdeur bevindt zich een ijzeren ring in de gevel, bestemd voor

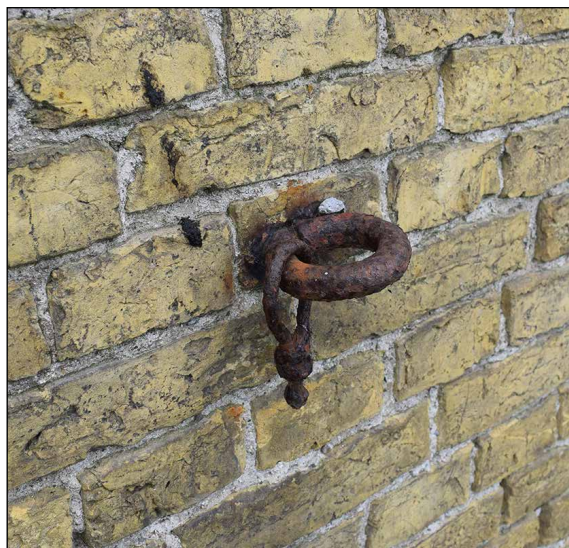

Afbeelding 6. De noordgevel van de stolpboerderij.

het vastzetten van een paard (afb. 7).

De wagendeuren zijn 90 cm teruggelegd in de voorgevel, zodat hoge deuren konden worden gemaakt (afb. 8). Rechts van de wagendeuren bevindt zich een betonnen plint met daarboven een houten wand. Op een oude foto van de voorgevel (zie afb. 5) is zichtbaar dat hier oorspronkelijk een loopdeur met bovenlicht zat en daarboven muurwerk.

De westgevel is voorzien van twee halfronde stalramen met wit geverfde rand (afb. 9). Een van de ramen is dichtgezet met een stuk piepschuim (afb. 10). Halverwege de gevel bevonden zich oorspronkelijk acht ijzeren muurankers, waarmee houten stijlen in de rijng zijn verbonden met de muur (zie onder). Zeven ankers zijn nog aanwezig, het meest noordelijke anker is verdwenen. In de zuidwesthoek van de gevel zitten scheuren, vermoedelijk veroorzaakt door druk van de hoekspar van de kap (afb. 11).

Afbeelding 7. IJzeren ring in de noordgevel voor het vastzetten van een paard.

Tegen de achtergevel is in de 20ste eeuw een extra stal gebouwd. De stal is inmiddels weer afgebroken, de restanten zijn nog zichtbaar (afb. 12). Op de plek van de stal is de achtergevel gestuct, waardoor de gele bakstenen niet meer zichtbaar zijn. Bij de bouw van de stal is een deur gemaakt in de gevel. Bij de oostzijde van de gevel zijn de gele bakstenen nog wel in het zicht (afb. 13). Hier bevindt zich een deur met bovenlicht en onversierd kozijn. Links daarvan

Afbeelding 8. Openstaande darsdeuren aan de noordzijde.

Afbeelding 9. De westgevel van de stolpboerderij.

zit een rechthoekig raam met houten kozijn dat in de 20ste eeuw is aangebracht. Aan de westzijde van de achtergevel bevinden zich wagendeuren. Deze wagendeuren zijn niet teruggelegd. De deur is wel hoog en steekt daarom boven de gevel uit. Dit is niet de oude situatie: oorspronkelijk zaten hier lage wagendeuren en liep de bovenkant van de gevel door. In recente tijd (na 1990) zijn de huidige deuren gemaakt.²

---

² Mondelinge mededeling Jan van der Star (eigenaar).

Afbeelding 10. Stalraam in de westgevel, dichtgezet met piepschuim.

In de oostgevel zit aan de noordzijde een deur met bovenlicht, die op dezelfde manier is uitgevoerd als de deur in de noordgevel (afb. 14). In de gevel bevinden zich verder acht betonnen stalramen die duidelijk later, ergens in de 20ste eeuw, zijn aangebracht. In de noordelijke helft van de gevel zijn aanwijzingen zichtbaar voor drie halfronde gietijzeren stalramen die hier oorspronkelijk

Afbeelding 11. Scheuren in de zuidwesthoek van de boerderij.

Afbeelding 12. De zuidgevel van de stolpboerderij. De darsdeur is pas in recente tijd verhoogd. Rechts de resten van de aangebouwde stal.

Afbeelding 13. De oostzijde van de zuidgevel. Rechts de lage stal voor het jongvee.

Afbeelding 14. De noordzijde van de oostgevel.

hebben gezeten, namelijk drie rijen van wit geleverde bakstenen (afb. 15). Tegen de zuidzijde van de gevel zijn in de 20ste eeuw twee aanbouwen met schuin dak gemaakt voor jongvee. De gele bakstenen van de gevel zijn in de aanbouwen wit geleverd. Zij zijn toegankelijk vanuit de koeienstal via twee deuren met ronde bovenzijden (afb. 16). De ronde bogen aan de bovenkant van deze deuren zijn overblijfsels van twee andere halfronde ramen, zodat duidelijk is dat oorspronkelijk in totaal vijf gietijzeren stalramen in deze gevel zaten.

Afbeelding 15. De moderne betonramen in de oostgevel. Onder de ramen zijn twee rijen wit geverfde bakstenen zichtbaar. Zij zijn de restanten van de oorspronkelijke halfronde stalramen.

3.2 Interieur

In de stolp is geen woongedeelte aanwezig en dit is ook nooit het geval geweest. Het gebouw had alleen een bedrijfsfunctie en het is daarom wellicht beter om te spreken van een stolpschuur. De stolp heeft geen schoorsteen en in de boerderij zijn geen aanwijzingen zichtbaar dat deze er ooit wel is geweest.

In het midden van de stolp werd uiteraard het hooi opgeslagen. Doordat sprake is van een dubbel vierkant (zie onder), is sprake van twee hooivakken. De hooivakken worden aan de oost- en noordzijde begrensd door een halfsteens bakstenen muur op een betonnen plint (afb. 17). Beide muren zijn niet origineel, maar dateren uit de 20ste eeuw. In de oostelijke muur zijn halverwege muurankers aanwezig, horende bij houten stijlen in de stal. Voor de noordzijde kan met zekerheid worden gezegd dat zich hier oorspronkelijk een houten wand bevond. Voor de oostzijde is dit niet zeker, maar wel aannemelijk. Aan de zuidzijde zat

Afbeelding 16. De wit geverfde oostgevel, gezien vanuit een jongveestal. De boog van de deur was oorspronkelijk een halfronde stalraam.

Afbeelding 17. De muur tussen de hooiberg en stal, gezien vanuit de hooiberg.

Afbeelding 18. Restanten van een houten wand tussen de hooiberg en de ruimte aan de achterkant van de boerderij. Alleen de rechterstijl is origineel (bij de pijl).

oorspronkelijk ook een houten wand. Deze wand is nu niet meer aanwezig, maar één van de oorspronkelijke houten stijlen van de wand is nog wel aanwezig (afb. 18). Ook bevindt zich hier nog een gedeelte van de bakstenen plint waarop de houten wand heeft gestaan. Binnen de hooivakken ligt een betonvloer uit de 20ste eeuw, hiervoor was de ruimte onverhard. Verder zijn enkele stalen constructiedelen aanwezig, die eind 20ste eeuw zijn geplaatst bij de bouw van een zolder binnen de hooivakken. Deze zolder is nu niet meer aanwezig. Tussen de hooivakken staat een moderne muur met ijzeren hek daarop uit eind 20ste eeuw.

Afbeelding 19. De westgevel, gezien vanuit de rijng. De muur is gestuct en wit geverfd, met onderin een zwarte plint. Tegen de gevel staan houten stijlen. Zij zijn door middel van ankers verbonden met de muur.

Afbeelding 20. Bestrating met gele bakstenen in de rijng.

Alle buitengevels zijn aan de binnenzijde gestuct en wit geschilderd, met aan de onderzijde een zwarte onderrand (afb. 19). Het houtwerk in de stolp, bijvoorbeeld wanden, plafonds en kozijnen, is met name wit van kleur. Dit is waarschijnlijk niet allemaal origineel: bij het plafond van de stal is donkergroene verf zichtbaar onder de witte verf.

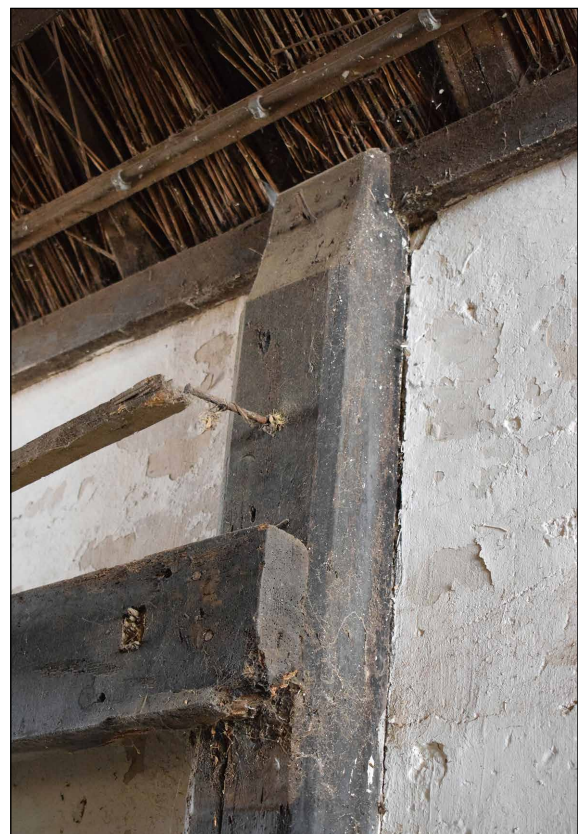

Afbeelding 21. Rand van de bestrating in de dars.

Rondom de hooiberg liggen verschillende ruimtes. Aan drie zijden zijn die ruimtes voorzien van een zolder. De zolder ligt op een hoogte van 2,5 meter. Aan de westzijde is geen zolder aanwezig en deze heeft er ook nooit gezeten.

Langs de volledige westzijde bevindt zich de dars, op Texel de rijning genoemd. De rijning is een open ruimte zonder zolder met in ieder geval aan één zijde grote wagendeuren in de gevel. Bij de onderzochte stolp zijn zowel wagendeuren in de voor- als achtergevel aanwezig. Door de wagendeuren aan de voorkant reedt de volgeladen hooiwagen de rijning in, van waaruit het hooi in de hooiberg werd gebracht. Het paard en wagen konden door de wagendeuren aan de achterkant de boerderij weer verlaten. Verder werd de rijning gebruikt voor de stalling van wagens. Stolpen met een rijning die over de hele lengte van de stolp doorloopt komen op Texel veel voor, maar elders in Noord-Holland zelden.³ Volgens Eelman hangt dit samen met de schapenhouderij: de rijning werd in de winter gebruikt als schapenstal. Een andere mogelijkheid is dat het samenhangt met het veelvuldig voorkomen van langhuisstolpen op Texel. In dit type stolpboerderij is het mogelijk om een rijning van voor- tot achtergevel te maken. Bij de Westfriese en de Noord-Hollandse stolpen is

Afbeelding 22. Bovenzijde van een stijl tegen de westgevel.

³ Eelman 2010, 245.

Afbeelding 23. De houten wand tussen de rijng en de paardenstal.

Afbeelding 24. De paardenstal, gezien richting het oosten.

dit door de indeling van de stolph niet mogelijk: bij deze typen ligt achter de rijng de koeienstal of een woonvertrek.

De rijng van de boerderij is volledig bestraat met gele bakstenen op hun kant (formaat 18x3x3 cm) (afb. 20). Langs de zijkanten van de ruimte liggen zij haaks op de andere bakstenen,

zodat een rand ontstaat (afb. 21). Tegen de westgevel aan bevinden zich acht houten stijlen van naaldhout (16 cm breed, 11 cm dik, zie afb. 19). Zij zijn in het midden verbonden met de ijzeren muurankers die aan de buitenkant van de gevel zichtbaar zijn. De onderkant van de stijlen is overal weggerot. De stijlen hebben bewust afgeschuinde hoeken en zijn aan de bovenkant dunner (afb. 22). De bovenkant is verbonden met een balk (muurplaat) van ongeveer 10 cm dik op de westgevel. De muurplaat bestaat uit drie delen die zijn verbonden door middel van schuine liplassen. Zowel de muurplaat als de stijlen tegen de westgevel zijn waarschijnlijk origineel.

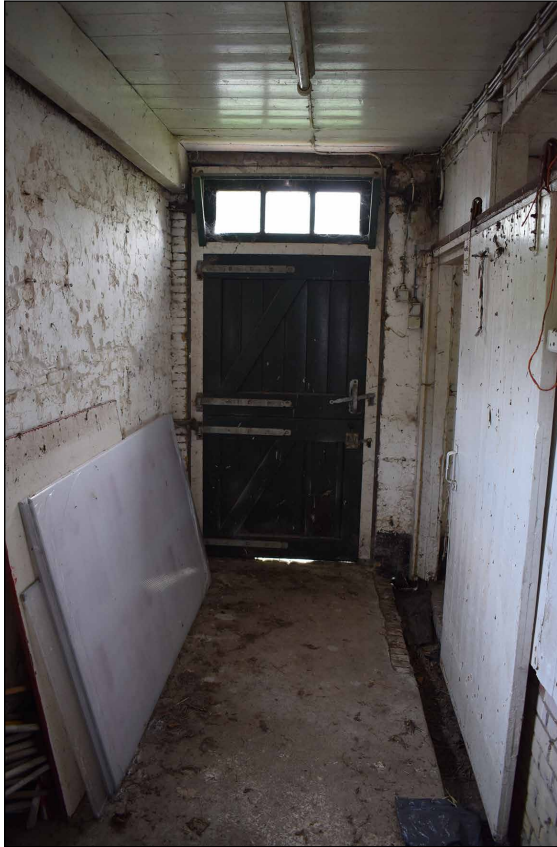
Tussen de rijng en de paardenstal aan de noordkant bevindt zich een witte houten wand op een bakstenen plint van 50 cm hoog (afb. 23). De westzijde van de plint, dus de zijde van de rijng, is gestuct en zwart geverfd. In de wand is een deur met een houten drempel aanwezig. Tussen de rijng en de ruimte aan de achterkant van de boerderij is geen wand of muur aanwezig en deze heeft er waarschijnlijk ook nooit gezeten.

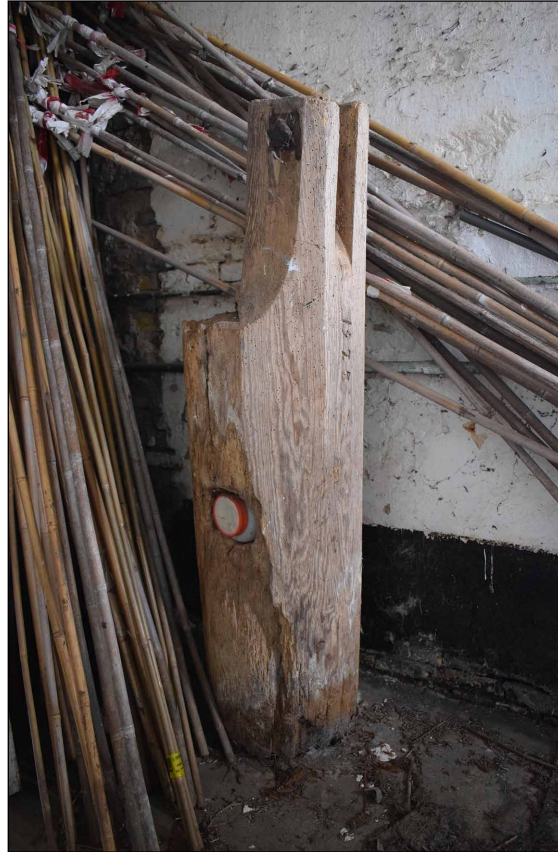
Afbeelding 25. De noordgevel, gezien vanuit de paardenstal. De zolderbalk geheel links is versterkt met een stuk hout tegen de zijkant van de balk aan.

Aan de noordzijde van de boerderij bevindt zich een ruimte die dienst heeft gedaan als paardenstal (afb. 24 en 25).⁴ Vermoedelijk was dit al het geval bij de bouw eind 19de eeuw. In de ruimte ligt een betonnen vloer waarin een dichtgemaakte mestgoot en drinkgoot zijn te herkennen. De zolder boven de ruimte wordt gedragen door vijf zolderbalken. Onder de balken zijn geen stijlen aanwezig en zij hebben hier ook nooit gezeten. Bij twee balken is het deel dat in de gevel ligt versterkt met een stuk hout tegen de balk aan. De ruimte wordt aan de oostzijde begrensd door een bakstenen muur uit de 20ste eeuw. Onderin is een gat aanwezig, waardoor de mestgoot doorloopt richting het oosten. Op de plek van de muur bevond zich oorspronkelijk vermoedelijk een houten wand, maar dit valt niet met zekerheid te zeggen.

4 Mondelinge mededeling Jan van der Star (eigenaar).

Afbeelding 26. De smalle ruimte in de noordoosthoek van de boerderij, gezien richting het oosten. Rechts langs de vloer de goot.

Afbeelding 27. De houten waterpomp. De zwengel van de pomp ontbreekt.

In de noordoosthoek van de boerderij bevindt zich een smalle ruimte met betonvloer. Langs de zuidzijde is het vervolg van de mestgoot in de paardenstal aanwezig (afb. 26). Deze loopt door de oostgevel naar buiten. Tegen de noordgevel staat een houten waterpomp, met daarin het jaartal 1928 (afb. 27 en 28). De zwengel van de pomp ontbreekt. Onder de pomp bevindt zich zeer waarschijnlijk een ronde waterput. Tussen de smalle ruimte en de koeienstal is een houten wand op een lage 20ste-eeuwse bakstenen muur aanwezig. In de muur bevindt zich een gat ter hoogte van de waterpomp. Via dit gat kon met een losse goot water vanuit de pomp in de drinkgoot van de koeien worden gepompt.

Afbeelding 28. Het jaartal 1928 in de houten waterpomp.

Langs de oostzijde van de boerderij bevindt zich de koeienstal (afb. 29 en 30). Tot omstreeks 2000 stonden koeien in deze stal. Het is een Texelse stal, ook wel een gekeerde Friese stal genoemd. Bij dit type stal staan de koeien met de koppen richting de hooiberg in

Afbeelding 29. De koeienstal, gezien richting het zuiden.

Afbeelding 30. De koeienstal, gezien richting het noorden.

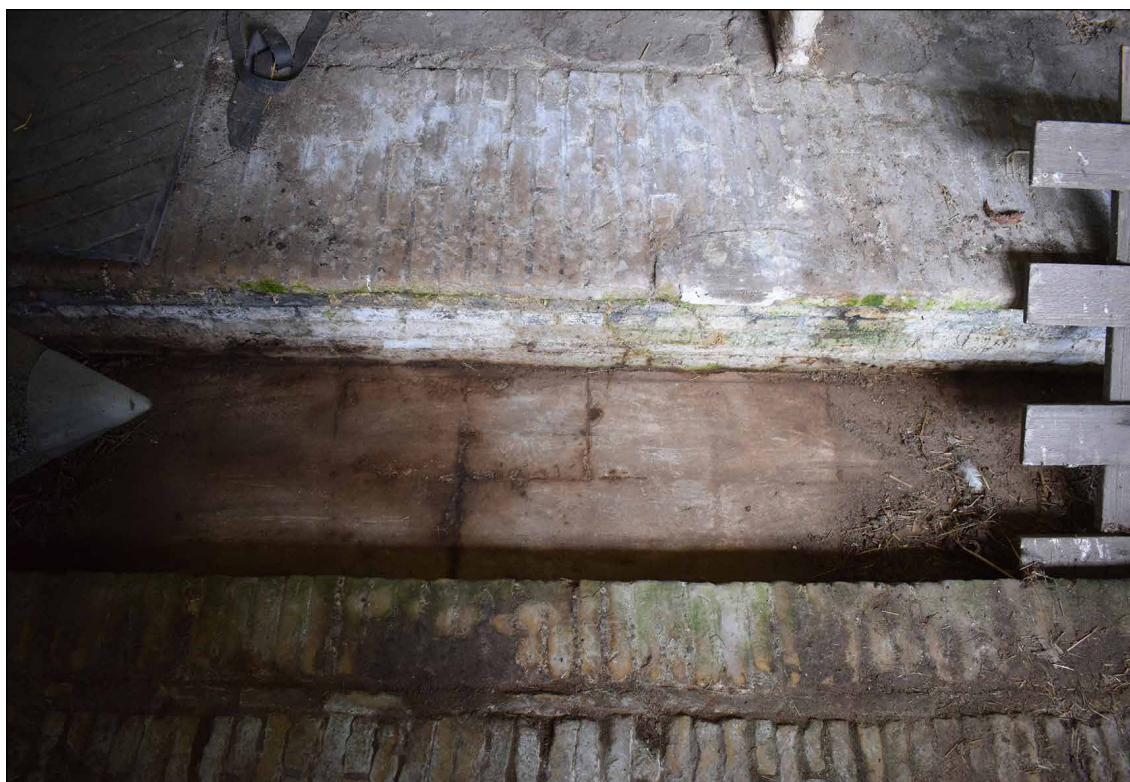
plaats van richting de buitengevel. Zoals gebruikelijk is de koestand (de standplaats van de koeien) verhoogd. Daarachter bevindt zich een verdiepte mestgoot (de grup) en daarachter een looppad, de koegang genoemd. Aan de westzijde van de koestand, is een drinkgoot van 55 cm breed aanwezig (afb. 31). Deze is gemaakt van rode bakstenen en aangesmeerd met beton. Onzeker is of deze goot origineel is: het is goed mogelijk dat die is gemaakt op het moment dat

de muur tussen de stal en de hooiberg werd gebouwd. De koestand is verhard met beton, met uitzondering van het gedeelte onder de achterpoten van de koeien. Hier bevindt zich een gemetselde muur van 50 cm breed, de rollaag genoemd (afb. 32). Deze is gemaakt van gele bakstenen (formaat 18x?x4 cm), de bovenkant is duidelijk glad gesleten door de koeienpoten. De vloer van de mestgoot ligt 32 cm lager dan de koestand. Deze vloer is verhard met grijze ongeglazuurde plavuizen, zogenaamde blauwbakken (formaat 23 bij 23 cm). De andere kant van de mestgoot wordt begrensd door een tweede muur, waarvan de bovenkant 13 cm hoger ligt dan de vloer van de mestgoot. Deze muur is steeds breed en gemaakt van gele bakstenen. Ten oosten daarvan, tot aan de gevel, ligt een looppad van gele bakstenen op hun kant (formaat 17x?x3 cm).

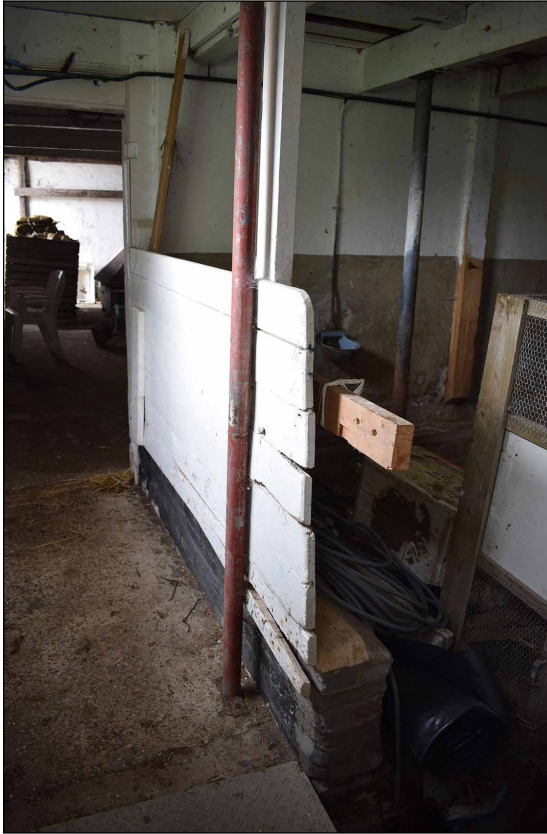

Afbeelding 31. De drinkgoot in de koeienstal.

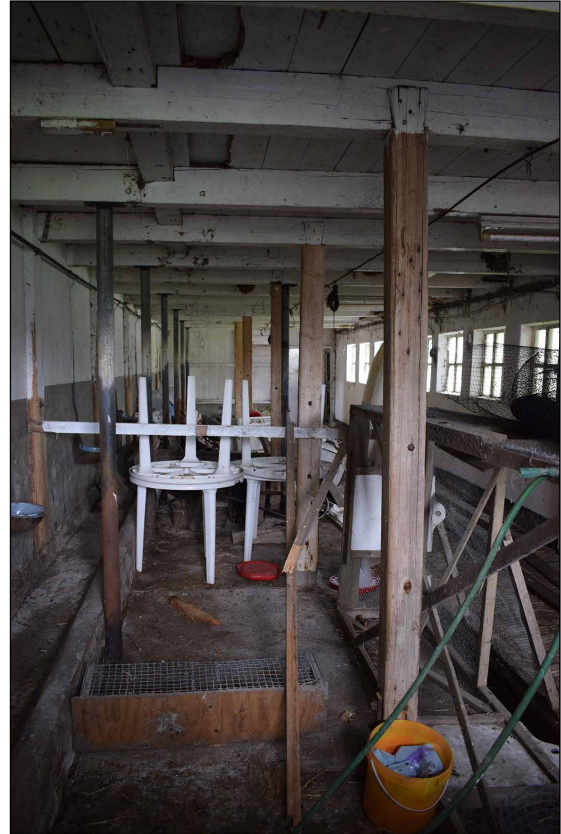
De koeienstal is voorzien van een zolder die wordt gedragen door zolderbalken. Onder de helft van de balken, om en om, stond oorspronkelijk een houten stijl die door middel van een halfhoutse zwaluwstaartoplegging

Afbeelding 32. Bovenin de rollaag, daaronder de verdiepte mestgoot, daaronder het looppad van gele bakstenen.

Afbeelding 33. Laag houten schot aan de zuidkant van de koeienstal.

Afbeelding 34. Twee originele stijlen in de koeienstal.

Afbeelding 35. Houtverbinding van een afgezaagde stijl.

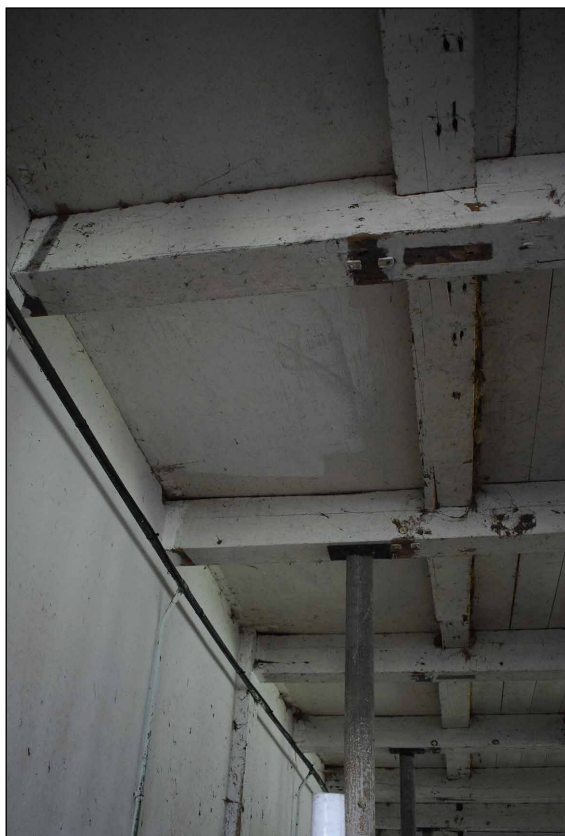
Afbeelding 36. Natuursteen blok onder een houten stijl.

was verbonden met de zolderbalk. Tegen deze stijlen stonden houten schotten, waardoor de koestand was verdeeld in zeven vakken (koestallen) voor ieder twee koeien. In de stal konden dus in totaal veertien koeien staan. Alle houten schotten zijn in recente tijd verwijderd, met uitzondering van het meest zuidelijke schot (afb. 33) Van de originele stijlen resteren er nog slechts twee (afb. 34 en 35). De onderkanten van deze stijlen staan op een klein blok natuursteen (afb. 36). De zolderbalken liggen niet allemaal op dezelfde afstand en de vakken voor de koeien zijn daardoor niet allemaal even groot. Dit is meestal het geval bij koeienstallen, want de koeien waren ook niet allemaal even groot. Daarom werden kleinere en grotere koestallen

gecreëerd. Bij de vier meest zuidelijke koestallen is haaks op de zolderbalken een raveelbalk aanwezig op 90 cm uit de muur tegen de hooiberg, met daarachter een plaat (afb. 37). Hier bevonden zich oorspronkelijk hooiluiken, waardoor het hooi vanaf de zolder voor de koeien kon worden geworpen. Bij de andere drie koestallen is de raveelbalk niet aanwezig. De bakstenen muur tegen de hooiberg is versterkt met houten stijlen, die door middel van een muuranker zijn verbonden met de muur. De muur en dus ook de stijlen dateren uit de 20ste eeuw.

Het uiterste zuidzijde van het looppad in de stal ligt duidelijk hoger dan de rest van het looppad: er is sprake van een 'bult' van ongeveer 20 cm hoog (afb. 38). Dit kan niet worden verklaard vanuit praktisch oogpunt. Mogelijk bevindt zich op deze plek een waterkelder met tongewelf in de grond voor de opslag van regenwater vanaf het dak.

De twee aangebouwde hokken voor jongvee

Afbeelding 37. Hooiluiken in de zolder van de koeienstal.

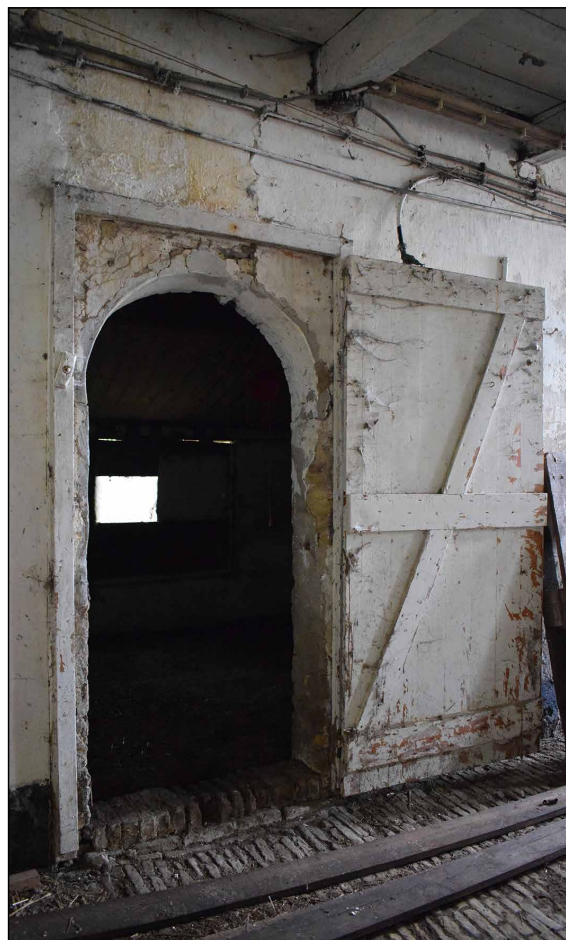
Afbeelding 38. 'Bult' in de zuidzijde van het looppad.

zijn vanuit de koeienstal toegankelijk via twee doorgangen met ronde bovenkant in de gevel (afb. 39). Zoals hierboven al is vermeld, zijn de ronde bovenzijden de restanten van halfronde ramen.

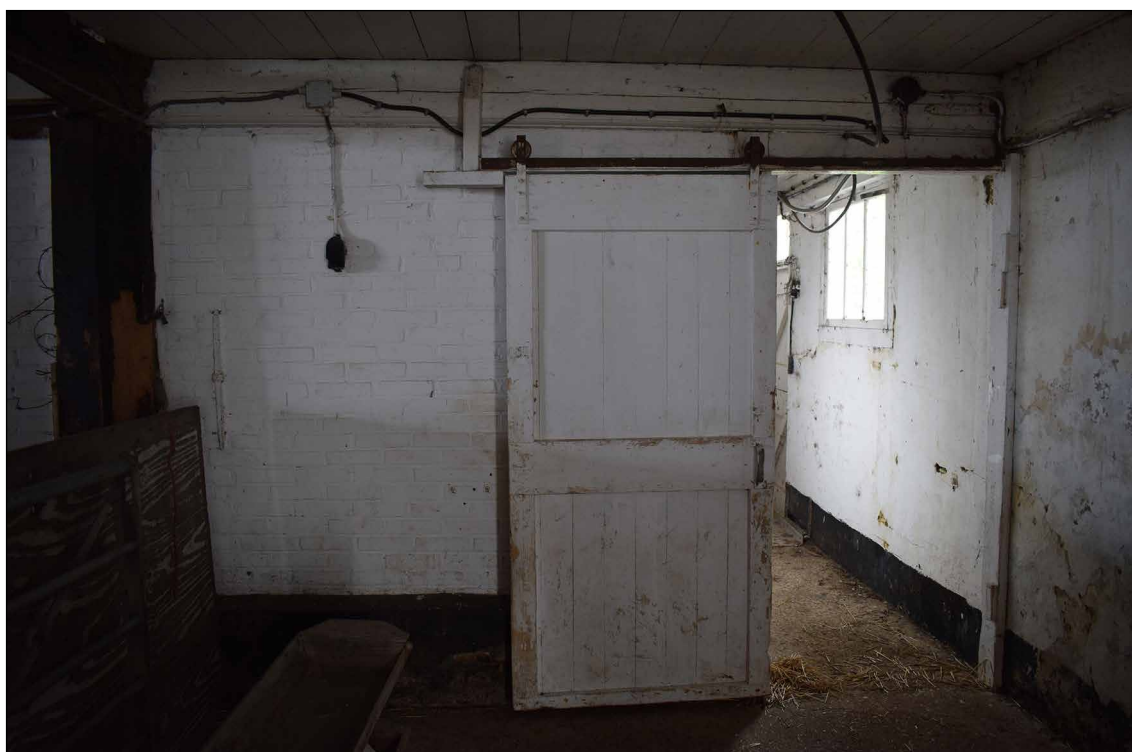

De ruimte aan de achterkant van de boerderij was tot recent in gebruik als opslagruimte en stalling voor schapen.⁵ In de ruimte ligt een betonvloer, de zolder wordt gedragen door zolderbalken. Op de grens van deze ruimte en de koeienstal bevindt zich een moderne muur. Aan de bovenzijde van deze muur bevindt zich een zolderbalk met kralen (ronde afwerking) op de onderhoeken (afb. 40). Dit wijst erop dat het een hergebruikte balk uit een woonvertrek is.

Het is de vraag waar deze ruimte oorspronkelijk voor is gebruikt. Het is goed mogelijk dat het altijd bepaalde periodes van het jaar in gebruik was als schapenstal. Hiernaast kan worden gedacht aan een functie als kaas- en/of botermakerij. Gezien de omvang van de koeienstal is het waarschijnlijk dat op de boerderij kaas en boter werd gemaakt. Dit stopte waarschijnlijk in 1930, toen ongeveer 1 kilometer verderop melkfabriek De Eendracht werd opgericht. Vanaf dat moment zal de melk van de boerderij door de fabriek zijn verwerkt.

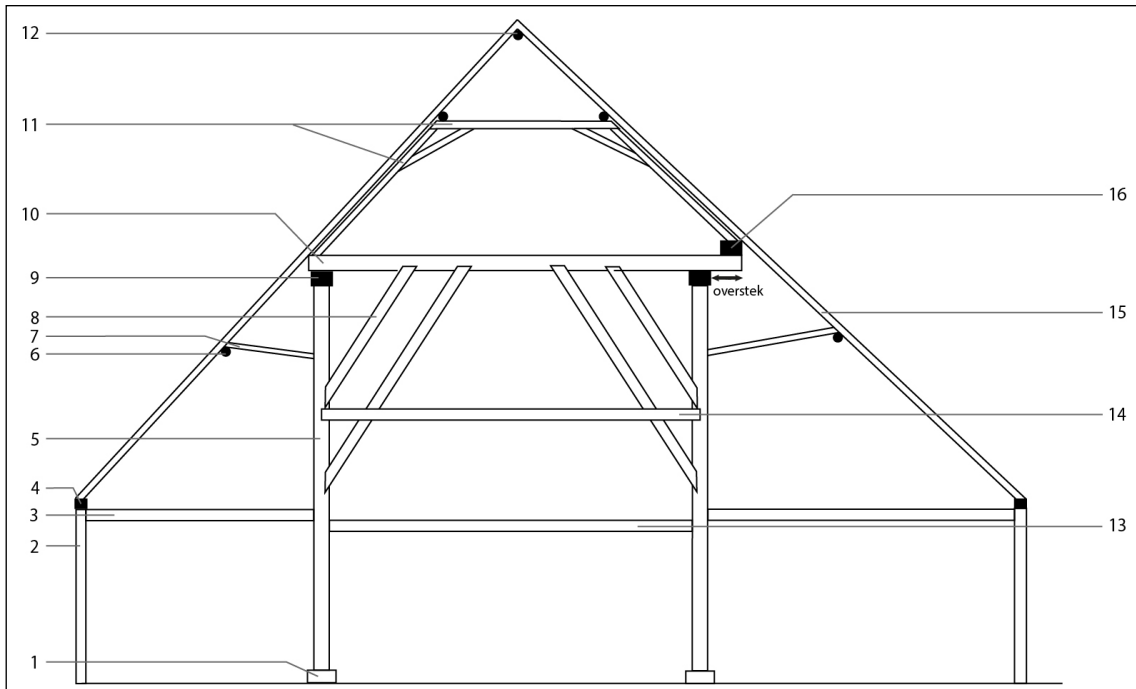

Afbeelding 39. Doorgang naar een jongveestal.

Afbeelding 40. De schuifdeur tussen de koeienstal en de ruimte aan de achterkant.

5 Mondelinge mededeling Jan van der Star (eigenaar).

Afbeelding 41. Schematische weergave van de houtconstructie van een stolpboerderij.

1. poer met peulhout	9. dekbalk
2. muurstijl of muur	10. bovenbalk
3. zolderbalk	11. vliergebint
4. muurplaat	12. nokbalk
5. vierkantstijl	13. draagbalk
6. gording	14. jaagband
7. schoor	15. dakspar
8. zwingen/zwiepingen/lange banden	16. overstekbalk

Afbeelding 42. Het vierkant gezien richting de voorgevel.

3.3 Vierkant

Het houtskelet van een stolp wordt het vierkant genoemd (afb. 41). De meeste stolpen hebben een enkel vierkant, in hoofdvorm bestaande uit vier stijlen met daarop vier liggende balken. De stolpschuur heeft een dubbel vierkant, wat betekent dat het om een langwerpige vierkant met zes stijlen gaat. Het dubbele vierkant is in één keer gebouwd in 1893, er is geen sprake van een tijdsverschil tussen beide vierkanten. Het volledige vierkant is van naaldhout gemaakt. Waarschijnlijk is dit vurenhout, oftewel hout van de fijnspar. Vurenhout werd vanaf de 19de eeuw veel gebruikt voor de bouw van vierkanten. Het vierkant verkeert in goede staat. Alleen de onderkanten van de stijlen zijn aangetast, iets wat bijna altijd het geval is bij vierkanten.

Afbeelding 43. Het vierkant gezien richting de achtergevel.

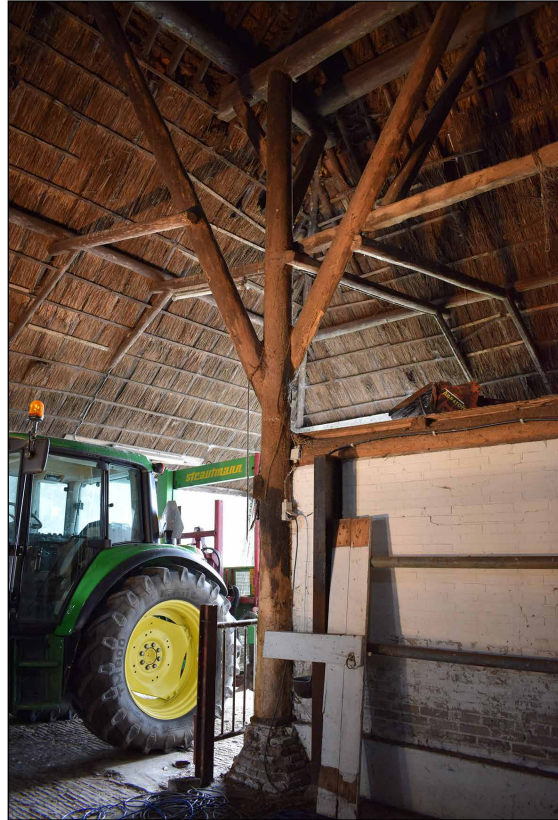
Hoofdconstructie

Het vierkant bestaat uit drie dekbalkgebinten, die in oost-west richting staan (afb. 42 t/m 47). Een gebint bestaat uit twee stijlen (diameter onderkant 25-30 cm) met daarop een dekbalk. De onderkant van de dekbalken ligt op circa 6,50 meter hoogte. Haaks hierop ligt aan weerszijden een bovenbalk. De bovenbalken bestaan uit twee delen, die ter hoogte van de middelste stijlen zijn verbonden door middel van een schuine las en grote ijzeren bouten met aan de onderkant een moer (afb. 48). De bovenbalken liggen niet boven de stijlen, maar ongeveer 40 tot 50 cm daarbuiten. Dit is mogelijk doordat de dekbalken buiten de stijlen doorsteken. Op deze manier kwam het dakvlak verder naar buiten te liggen, waardoor de ruimtes aan de oost- en westzijde (de rijng en koeienstal) breder werden. Aan de noordzijde steken de bovenbalken ongeveer 1 meter door buiten de stijlen, waardoor een overstek wordt gecreëerd (afb. 49). Op het uiteinde van de bovenbalken ligt de zogenaamde overstekbalk. Door de overstek is de ruimte op de begane grond aan de noordzijde van de boerderij breder.

De stijlen, dekbalken, bovenbalken en overstekbalk zijn allemaal zogenaamd rondhout, oftewel ronde balken. Het gaat in feite om complete bomen, waarvan de takken en schors zijn

Afbeelding 44. Oostzijde van het vierkant.

Afbeelding 45. Noordwestelijke stijl.

Afbeelding 46. Meest zuidelijke gebint.

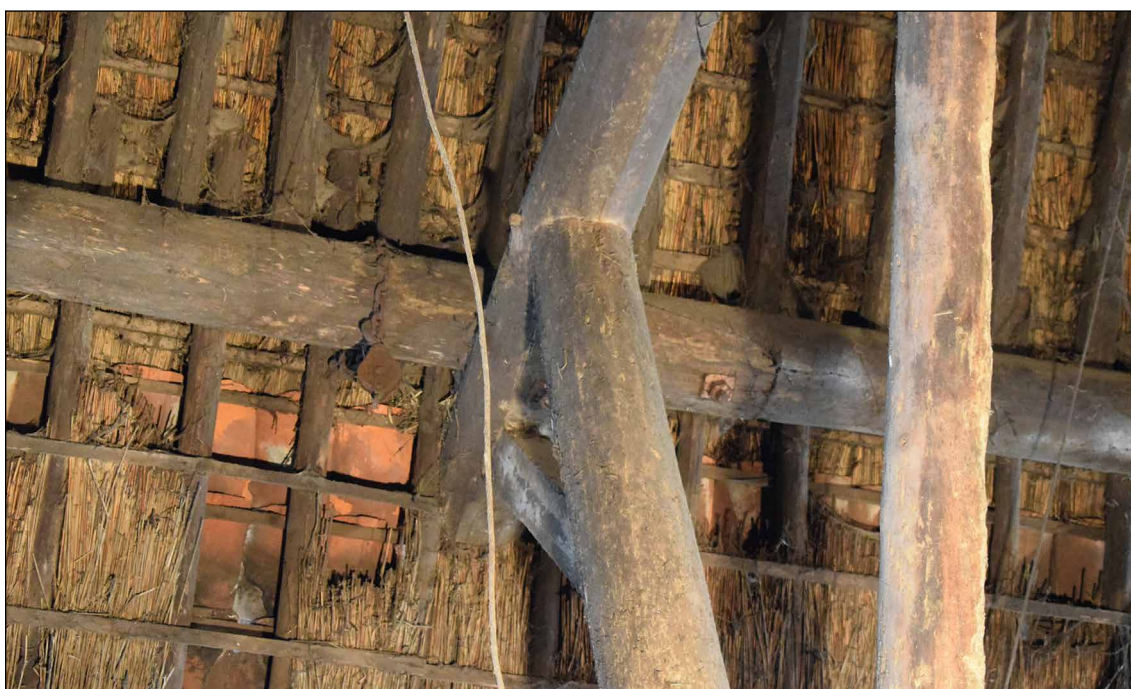
verwijderd. Het gebruik van rondhout voor de bouw van vierkanten was heel gebruikelijk in de tweede helft van de 19de eeuw en eerste helft van de 20ste eeuw.

De stijlen zijn altijd met de dekbalk verbonden door middel van een pen-gatverbinding. Deze

verbinding is niet zichtbaar, maar de toognagels die de verbinding borgen wel. Ieder pengat is bij het vierkant geborgd met één toognagel. Meestal zijn de toognagels ter hoogte van de dekbalk afgezaagd, maar bij dit vierkant is dat niet overal gebeurd, waardoor zij uitsteken. Bij vierkanten uit de 19de en 20ste eeuw is dit vaker het geval. De dekbalken zijn verbonden met de bovenbalken door middel van lange ijzeren bouten die verticaal door de balken steken. Aan de onderzijde is een grote moer aanwezig. Voor de verbinding tussen de bovenbalken en overstekbalk geldt hetzelfde.

Afbeelding 47. Oostelijke bovenbalk.

Afbeelding 48. Schuine las met ijzeren bouten en moeren in de westelijke bovenbalk.

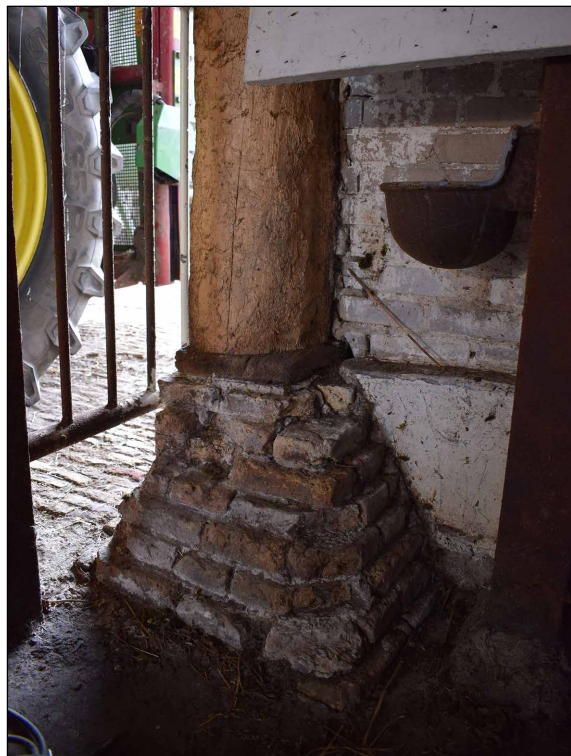
Afbeelding 49. Overstek aan de noordzijde van het vierkant.

De stijlen staan op poeren, oftewel vierkante bakstenen fundamenteën (afb. 50). De onderkant van de poeren is 45 bij 45 tot 55 bij 55 cm groot en zij zijn gemiddeld 35 cm hoog. Tussen de poer en de stijl bevindt zich een plaat van eikenhout van 5 tot 6 cm dik, het zogenaamde peulhout.

De onderkant van alle stijlen tot aan de zolder is donker van kleur. Het hout is waarschijnlijk in de 20ste eeuw behandeld om verwerking van het hout tegen te gaan. Twee stijlen, namelijk de noordoostelijke stijl en de stijl in het midden van de oostkant, zijn in de 20ste eeuw ingekort. Hierbij is 90 en 65 cm van de onderkant van de stijlen afgezaagd en zijn de oude poeren hoger opgemetseld (afb. 51).

Zwingen, schoren en draagbalken

Een vierkant is altijd voorzien van schuine balken tussen de stijlen en liggende balken. Zij worden zwingen, zwiepingen of lange banden genoemd. Zij kunnen enkel (twee per zijde) of dubbel (vier per zijde) zijn uitgevoerd. Bij de onderzochte stolpschuur zijn alle zijden voorzien van enkele zwingen. Dit is niet ongevoen: op Texel hebben bijna alle stolpen een vierkant met uitsluitend enkele zwingen.⁶

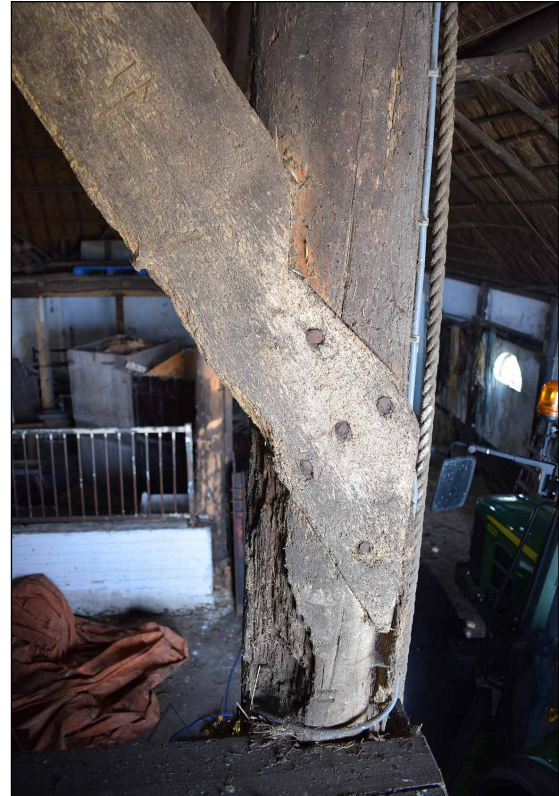

Afbeelding 50. Bakstenen poer onder de noord/westelijke poer.

6 Vriendelijke mededeling Wilma Eelman.

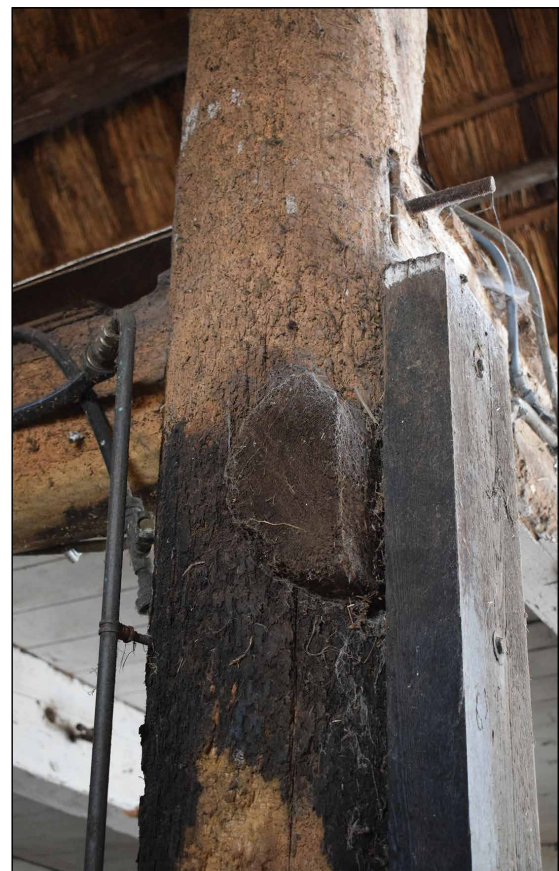
Afbeelding 51. Verhoogde bakstenen poer van de noordoostelijke stijl.

Afbeelding 52. Verbinding van een zwing op een stijl.

Alle zwingen zijn halfronde balken, namelijk rondhout dat in de lengte doormidden is gezaagd. De platte zijde bevindt zich steeds aan de buitenkant en de ronde zijde aan de kant van de hooiberg. De zwingen zijn verbonden met de stijlen en liggende balken door middel van lipverbindingen met zwaluwstaart en ijzeren nagels (afb. 52). Dit is voor stolpen een gebruikelijk wijze om de zwingen te bevestigen.

Vanaf de buitenkant van de stijlen zijn verder schuine schoren aanwezig naar de doorstekende dekbalken en de overstekbalk, met als doel om de balken extra te ondersteunen. Aan de noordzijde is circa 2 meter onder de dekbalk een extra balk aanwezig, een zogenaamde jaagband. Vanaf de jaagband zijn nog eens twee schoren aangebracht om de overstek te ondersteunen. De jaagband en schoren zijn rechthoekige balken van naaldhout en ogen minder oud dan de rest van het vierkant. Vermoedelijk zijn zij ergens in de 20ste eeuw aan het vierkant toegevoegd.

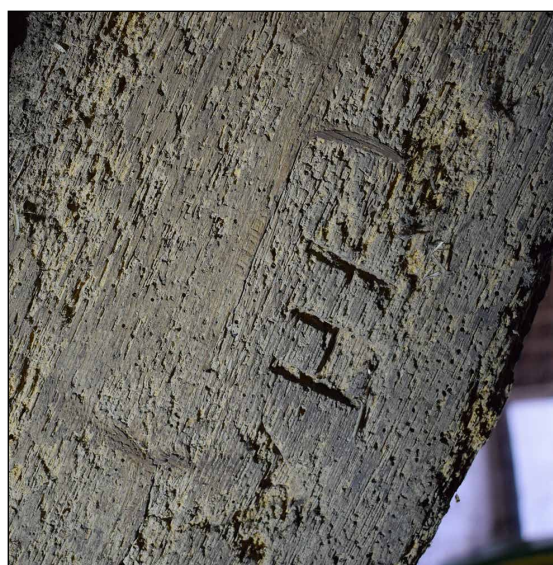

Afbeelding 53. Afgezaagde draagbalk tegen de zuidwestelijke stijl.

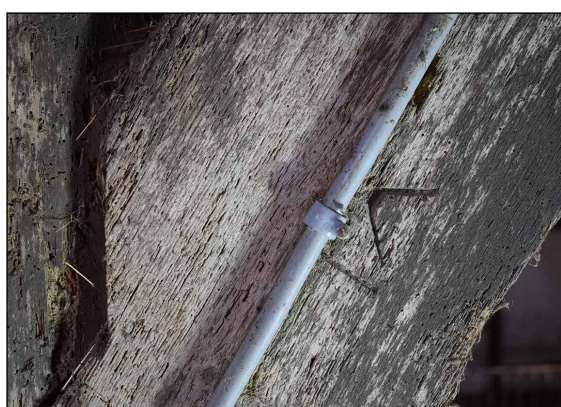
Oorspronkelijk was het vierkant aan alle vier zijden voorzien van draagbalken. Deze horizontale balken zitten op circa 2,5 meter boven de grond tussen de stijlen in. Zij dragen de zolderbalken van de ruimtes rond de hooiberg. De draagbalken aan de westzijde, dus de kant van de rijning, zijn in de 20ste eeuw weggezaagd (afb. 53). Dit is bij meer stolpen gedaan, doordat de draagbalken het overslaan van het hooi naar de hooiberg bemoeilijkten. De draagbalken aan de noord-, oost- en zuidzijde zijn nog wel aanwezig. Het zijn halfronde balken, net als de zwingen, en ze zijn met een lipverbinding verbonden aan de stijlen. In de draagbalk aan de noordzijde zijn inkepingen zichtbaar van stijlen van een houten wand. Deze houten wand is in latere tijd vervangen door een bakstenen muur. De draagbalk aan de oostzijde is niet zichtbaar vanuit de koeienstal, waardoor voor deze kant niet met zekerheid kan worden gezegd dat zich hier een houten wand bevond.

Afbeelding 54. Telmerk III op een stijl.

Afbeelding 55. Telmerk III op een zwing.

Afbeelding 56. Telmerk VI op een zwing.

Afbeelding 57. Telmerk VI A op een zwing.

Telmerken

Op het vierkant zijn telmerken aanwezig, namelijk ingehakte Romeinse cijfers die door de timmerman zijn aangebracht (afb. 54 t/m 57). De telmerken geven de positie van ieder onderdeel van het vierkant aan. De telmerken zijn gezien op de stijlen, zwingen en draagbalken. Niet alle telmerken op deze elementen zijn gezien, waarschijnlijk doordat een aantal merken is verdwenen door beschadiging van het hout of is weggetimmerd. Mogelijk zitten ook op de dekbalken en bovenbalken telmerken, maar dit is door de hoogte niet zichtbaar.

De stijlen zijn genummerd 1 t/m 6 van noord naar zuid en van rechts naar links. De draagbalken aan de noord- en zuidzijde corresponderen hiermee. Ook de meeste zwingen hebben hetzelfde nummer als de stijl waarmee zij zijn verbonden, maar niet allemaal: bij sommige zwingen lijkt het aangebrachte nummer willekeurig. Opmerkelijk is het telmerk op een zwing tegen de zuidwestelijke stijl: hierop staat het afwijkende merk VI A. Deze inconsequentie in de nummering hoefde geen probleem te zijn, als voor de timmerman maar duidelijk was waar ieder element moest komen.

Kap

De kap is zoals gebruikelijk gemaakt van lange daksparren (dunne ronde balken van vurenhout), ook wel juffers genoemd. Het onderste deel van de kap, waar dakpannen liggen, zijn de sparren aan twee zijden voorzien van rietlatten. Onder de pannen ligt een laag riet. Het bovenste deel van de kap, met uitsluitend riet, heeft alleen rietlatten aan de buitenzijde.

Afbeelding 58. Gording boven de rijng.

Afbeelding 59. De kap van de boerderij met vliergebinten.

Om doorhangen van de sparren te voorkomen, is tussen de gevels en liggers van het vierkant rondom een gording aangebracht, gemaakt van een dikke ronde dakspar (afb. 58). De gordingen worden naar buiten gedrukt door middel van schoren die zijn afgesteund op de stijlen en zwingen van het vierkant. Het deel van de kap boven het vierkant is versterkt met vier vliergebinten, gemaakt van daksparren (afb. 59). In de noordzijde van de kap is bovenin een kistgat aanwezig. Dit is een open houten koker, aangebracht ter ventilatie van de boerderij.

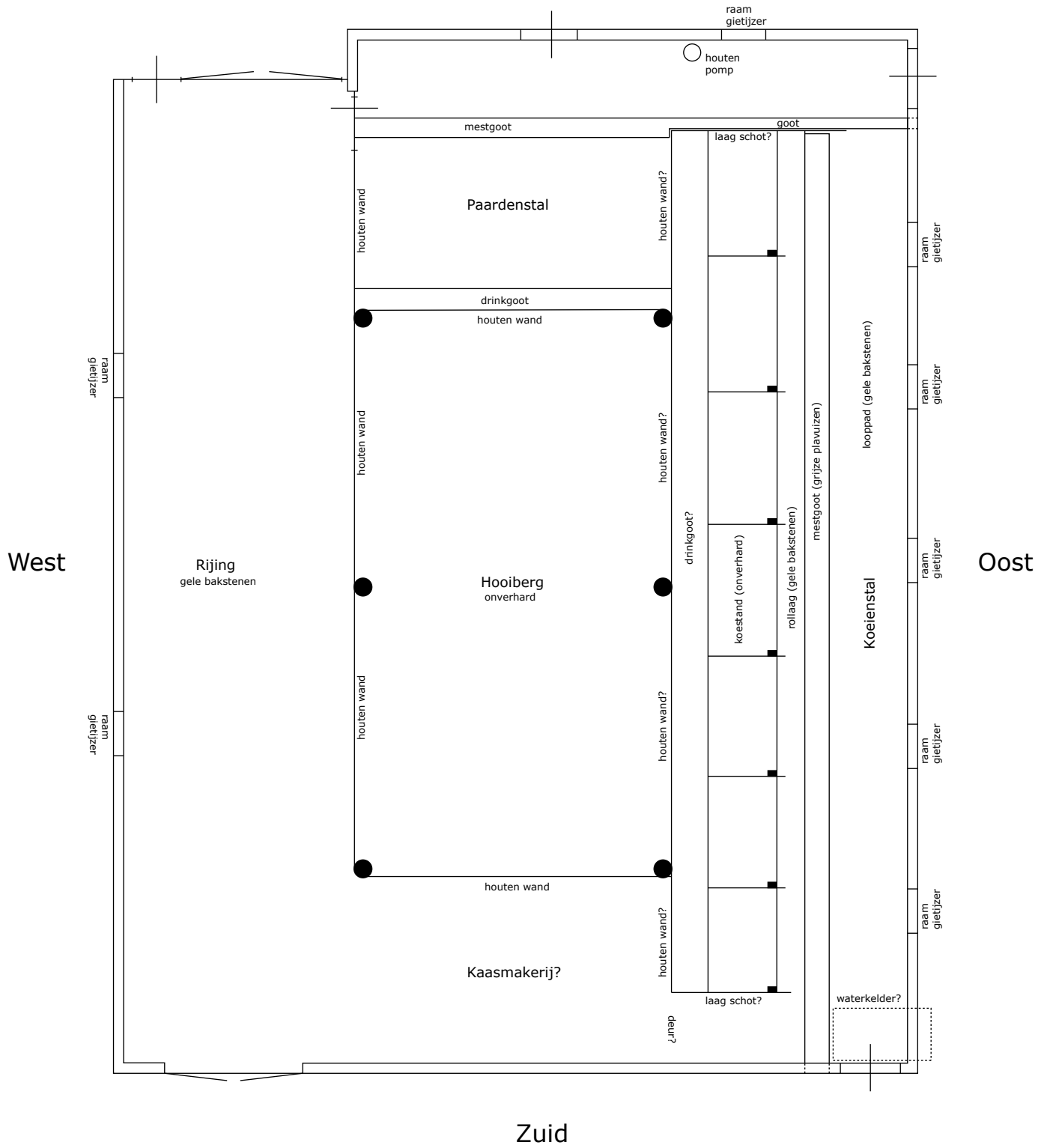
4. Literatuur

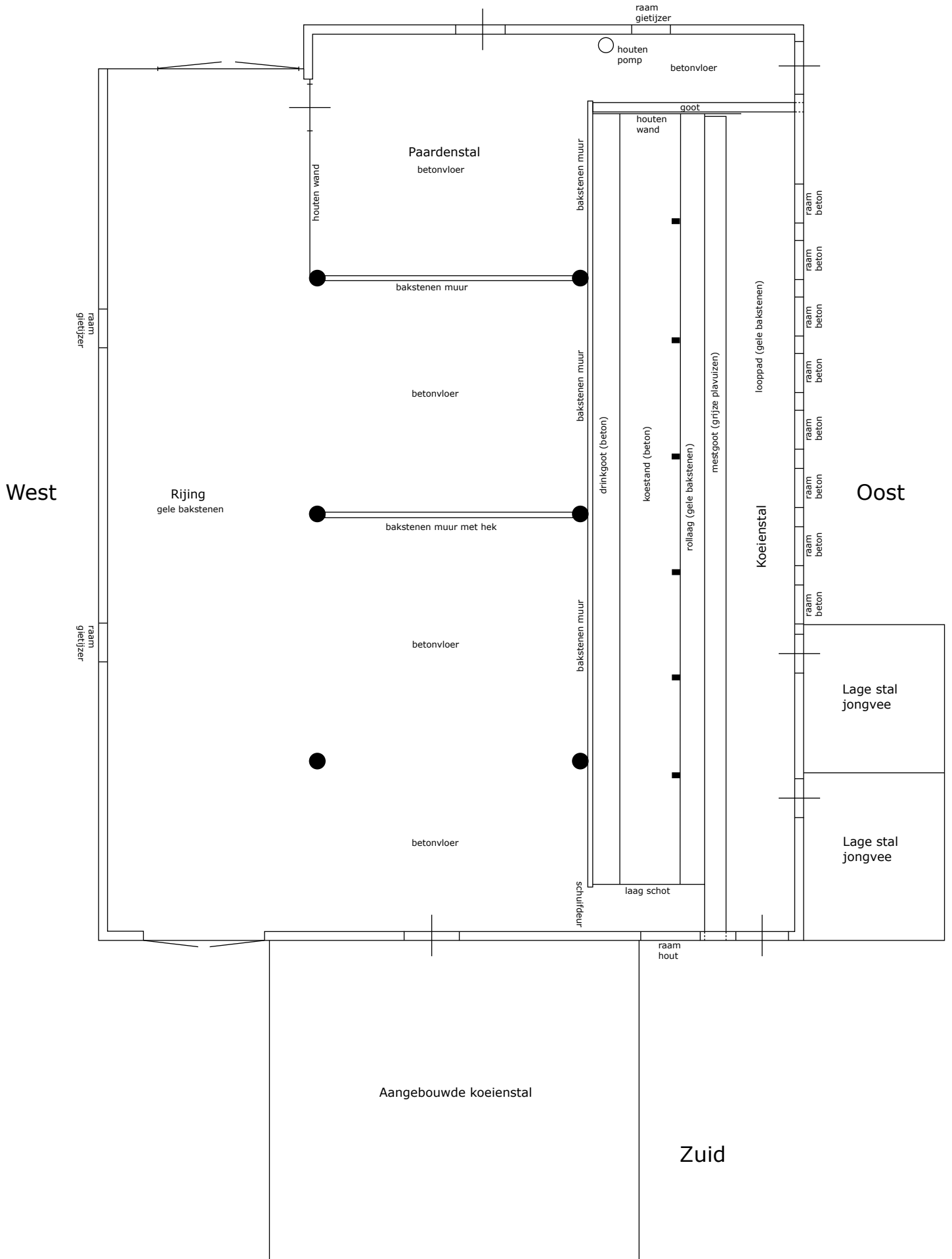
Brandts Buys, L., 1974. *De landelijke bouwkunst in Hollands Noorderkwartier. Een omvangrijk documentatiewerk over de Westfriese boerderij met typische pyramidale dak*, Arnhem.

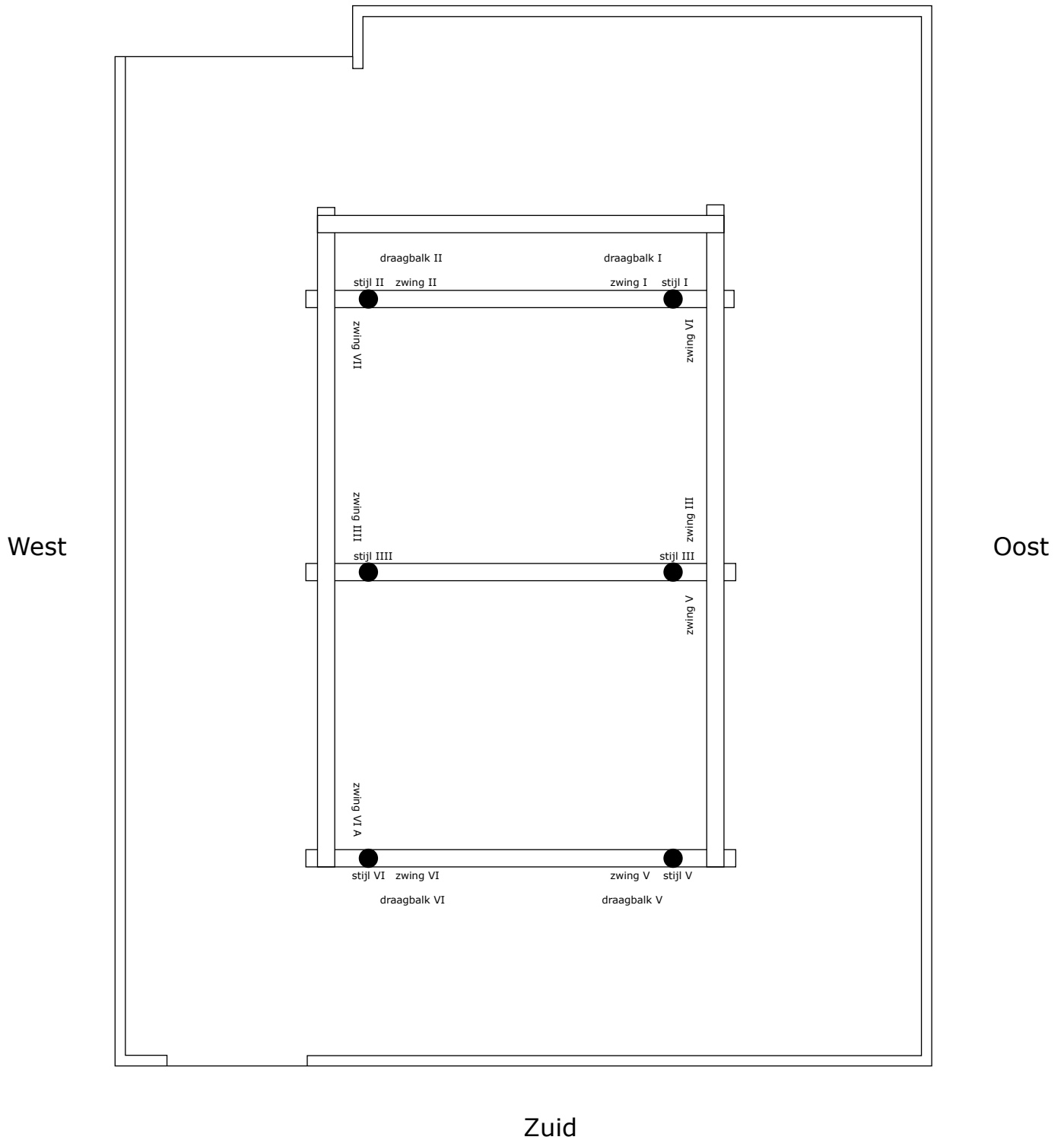
Eelman, W., 2010. *Boerenbouwkunst op Texel. 450 jaar boerderijbouw in relatie tot agrarische geschiedenis en wooncultuur*, Norg.

Texel, Skillepaadje 18a, stolpboerderij Brakestein
Situatie rond 1900, schaal 1:100

Noord

ISSN 2468-3280